

TÖRÖK BÁLINT
Recsk

A nagy nemzetek győzelmeikből, diadalaikból merítenek erőt jövőjük építéséhez, a kis népek éppen fordítva. Vereségeik, alávetettségük nem egyszer megmaradásuk forrása. Történelmünk egyik mélypontja a múlt századi szocialista korszak. Nem azért, mert legyőztünk, hiszen a világ legtermészetesebb jelensége az, hogy az erősebb, az erősebbek legyőzik a gyengét, hanem azért, mert az erőszakkal ránk kényszerített szovjet változatú szocializmus megteremtésében és fenntartásában mi magunk (a magyar nép képviselői) is részt vettünk. S ez a részvétel tette igazán vereséggé a vereséget.

Fokozta a helyzet súlyosságát, hogy a tanítványok messze túlteljesítették szovjet mestereik példáját. Sztalin halála után Moszkvában is megsokallták magyar elvtársaik túlzásait. 1953 júniusában a szovjet fővárosba rendeltek nyolc magyar pártvezetőt, s fejükre olvasták a túlzott iparfejlesztést, a mértéktelen beszolgáltatást és a nép embertelen elnyomását. Rákosinak külön is szemére vetették, hogy sokszor ő adott parancsot a fizikai erőszak alkalmazására. Elképzelhető, hogy milyen állapotok uralkodhattak a börtönökben és az internálótáborokban, ha azt még a szovjet elvtársak is elítélték.

A kommunista pokol legmélyebb bugyra Magyarországon a recski haláltábor volt. Erről sokáig szinte semmit sem tudtunk (egyes kivételektől és kivételesektől eltekintve), a nyolcvanas években azonban megtört a hallgatás. Előbb is lehetett hallani Recskről, hiszen az „elleneséges” rádiók, a nyugati magyar orgánusok közöltek visszaemlékezéseket a haláltáborról, de azok vagy eljutottak Magyarországra, vagy nem. Még a rádióadások voltak a leghatékonyabbak, mert lassan – a zavarások ellenére is – kitanulmányoztuk az ismétlések rendjét.

Az első Recskről szóló nyomtatott anyag, ami Bécsben kezembe került, Nyeste Zoltán *Recsk. Emberek az ember-telenségben* című, az amerikai Magyar Öregdiák Szövetség kiadásában megjelent visszaemlékezése volt. Egy évvel előbb, 1981-ben már megírta Sztáray Zoltán *A recski kényszermunkatábor* című tömör ismertetését a müncheni Új Látóhatár számára. Ezután sorra jelentek meg a visszaemlékezések. A nyolcvanas évek közepe táján már számszázadban is kézbe vehették a magyar olvasók a Recsket ismertető dokumentumokat. Végül legális tájékoztatáshoz jutottunk Böszörményi Géza és Gyarmathy Livia riport-sorozatából, melyet az Alföld adott közre, majd 1989 februárjában bemutatták e két szerző dokumentumfilmjét, *Recsk 1950–1953. Egy titkos kényszermunkatábor* cím-

mel. Ugyancsak ebben az évben került a könyvpiacra Böszörményi Géza *Recsk* című könyve, melyben rabok és rabtartók emlékeznek vissza az internálótábor életére, ki-ki a maga módján. 2005-ben vehettük kézbe e könyv bővített változatát (részben Gyarmathy Livia munkáját) a *Széphalom Könyvműhely* gondozásában.

A kötet bevezetőjében M. Kiss Sándor azt írja, hogy „az internálótáborok történetében a döntő év 1948”. S valóban, az 1945 és 1947 közötti rövid demokratikus korszak még nem tette lehetővé a kommunista terror nagyarányú érvényesülését. A Böszörményi Géza könyvében közölt vallomások szerint csupán két recski rabot tartóztattak le 1947-ben, a többségüket csak 1948-ban. Az ENSZ ideiglenes kényszermunka bizottságának jelentése szerint is csak a többi népi demokrácia után, utoljára, 1950-ben épült ki Magyarországon a szovjet mintájú kényszermunkatáborok rendszere. Ez persze nem jelenti azt, hogy előbb nem voltak törvénysértések, rendőrségi túlkapások, internálások. De jelenti azt is, hogy 1950 előtt még az internálótáborokban is tapasztalni lehetett a magyarországi hagyományokból megmaradt humánus jeleit. Sasvári Andor, az egyik tanúságtevő, akit 1948 tavaszán tartóztattak le, elmondta, hogy Budadél internálótáborból elmehetett kollokválni a műegyetemre, igaz, egy ór kíséretében, de bilincsek nélkül. Tabódy Istvánnal pedig, aki 1947-ben került a budai táborba, az történt, hogy egy régebbi ügye miatt meg kellett jelennie az egyik pesti rendőrkapitányságon, természetesen egy ór kíséretében. A tárgyalás azonban elmaradt, s a rab ekkor azt javasolta kísérőjének, menjenek föl a közeli lakásába megebédelni. Nem lévén otthon bor, közölte az örrel, hogy leszalad valami italért. Az ör becsületszóra elengedte Tabódyt, aki természetesen megtartotta a szavát. Ilyen „lazaságokról” az ávós uralom idején még álmodni sem lehetett. A jövőt világosan jelezte a kistarcsai tábor átvételének módja. Erős államvédelmi alakulatok vették körül a tábor, a rendőrségi állományban lévő őrséget lefegyverezték és elzavarták. Mindez 1950. május 5-én történt. Ezután késő őszig – ahogy a tábor kiépült – átvitték az internáltakat Recskre. Recsk már a szó szoros értelmében haláltábor, megsemmisítő tábor volt, ahol nem kellett elszámolni a foglyokkal.

Böszörményi Géza könyvét nehéz ismertetni, hiszen Dante tollára lenne szükség ahhoz, hogy vissza tudjunk adni a szerző vagy a tanúságtevők által leírt borzalmakat. Mert oly egyszerű azt kimondani, hogy verés, pofozás, talpalás (a talp verése gumibottal), gúzsba kötés, de eszméletvesztésig, s talán a legszörnyűbb: az egyik fogoly kezének elégetése egy jól megrakott dobkályhán. A foglyok többsége szerint a legnagyobb kínt mégis az éhezés jelentette, hiszen a kemény bányamunkához igazán nem volt elégséges a sovány rabkoszt. Jellemző a recski álla-

potokra, hogy még az ávosok által kidobott kenyérről is lekapták a penészt, hogy valami enivalóhoz jussanak.

Hogyan lehetett ezt kibírni? A könyv egyik fejezetének ez a címe: *Erős várunk: a szellem*. Egy alkalommal egy parasztszekérbe befogtak tíz rabot. A tíz rabnak tizennégy diplomája volt. Az egyikük (Rainprecht Antal) közben Shakespeare-rel szórakoztatta társait, hol magyarul, hol angolul deklamálva a szebbnél szebb drámarészleteket. Ez adta az ötletet: megszervezték a fogolyakadémiát. Esténként Jónás Pál és Sztáray Zoltán közgazdasági előadásokat tartott, Nyeste Zoltán az atomfizikáról beszélt, Böszörményi Géza Arany-verseket szavalt, Görgey Guidó egész Mikszáth-, Dosztojevszkij-, Dickens- és Flaubert-regényeket ismertetett, Faludy György saját verseivel szórakoztatta társait (ketten megtanulták a költő feleségéhez írt versét, s előbb szabadulván, mint Faludy, felkeresték az asszonyt, s elszavalták neki férje alkotását), Czebe Valér operaelőadásokat tartott, eleitől végig elfütyülve sok-sok klasszikus dalművet. Nem csoda, hogy egy parasztleányból, a tizenkilenc éves Földi Jóskából kitört az elragadtatás: „Milyen boldog vagyok én, hogy ide kerültem... Az ország legjobb szakemberei a legkiválóbb nevelést adják.” A többiek is „boldogok” voltak, legalábbis nem szerettek volna a másik oldalhoz, az ávosokhoz tartozni. Érdemes idézni Faludy György summázó véleményét: „Akkor, ott Recskén lett világos először előttem, hogy a szellemi élet, ha testi kalóriát nem is ad, de lelki kalóriát ad nekünk, valahogy megerősíti a magatartásunkat az étellel szemben, tehát – éltet. Mert azok közül, akik ilyen előadásokra jártak, senki nem halt meg.”

Nyilván nem ezért mondta az egyik ávos, hogy „a tábor olyan volt, mint egy tündérvkert”. Többségük nem látta ilyen szépnek Recsket, de a súlyos bántalmazásokra nem akartak emlékezni. Az örök közül az egyetlen Kovács János, aki, bár azt tanították nekik, hogy különbek mint a Gestapo vagy az SS vagy a nyilasok, de miként Böszörményi Gézának mondta: „Rájöttem, hogy nem vagyunk” különbek.

Ezt az összehasonlítást a rabok is megtették, s ugyanaz volt a véleményük. Megdöbbenő volt számukra az a lényeges különbség, hogy a náci ellen – mint az ellenállás résztvevői – valóban harcoltak, tehát ellenségeik voltak,

de a kommunisták ellen – bár nem értettek velük egyet – semmit sem tettek letartóztatásuk előtt. Ha a demokrácia építését nem lehet kommunistaellenességnek felfogni, vagy ha a besúgói felhívás visszautasítása nem minősíthető ugyanúgy. Tehát a letartóztatottak zöme ártatlan volt. Ennek ellenére szabadulásuk után nem forraltak bosszút, tulajdonképpen – magas színvonalú erkölcsiségről téve tanúbizonyságot – inkább sajnálták fogvatartóikat.

A fényképekkel, névsorokkal kiegészített több mint ötszáz oldalas könyvben természetesen néha tévednek a visszaemlékezők (keresztnevcseré, ténybeli tévedés stb. előfordul), ezek a tévedések azonban általában jelentéktelenek. Csupán Michnay Gyula közlését tartom fontosnak korrigálni: Nagy Ferenc nem felejthette el közölni titkárával, hogy svájci tartózkodásából nem jön vissza, mert eszébe sem jutott az emigrálás, hiszen ötéves kisfiát itthon hagyta. Éppen ezzel kényszerítették Rákosiék lemondására. Ezt egy újabb kiadásban korrigálni lehet.

Böszörményi Géza *Recsk, 1950–1953. Egy titkos kényszer-munkatábor története* című könyvének második, bővített kiadása ércnél maradandóbb emléket állít azoknak a magyar férfiaknak, akik az úgynevezett szocialista korszak terrorjának legszörnyűbb terhét hordozták. Ez a könyv a magyar megmaradás forrásává válhat, hisz olyan erkölcsi példaképeket állít a XXI. század magyarjai elé, melyek fél évszázaddal később is erőt sugároznak. A magyar történelem utóbbi évszázadai tele vannak vereségekkel és a vereségek utáni megalkuvásokkal. De minden évszázadnak megvan az a forradalma, lázadása, szabadságharca, amikor megmutattuk, hogy bennünket nem lehet végleg legyőzni. A XX. század második felének ilyen csodája volt az 1956-os forradalom és szabadságharc. Meggyőződésem, hogy 56 elképzelhetetlen Recsk nélkül. Az a bámulatos erkölcsiség, amit a recskiek adtak a magyar népnek, az a csodálatos erő, ami e könyv lapjairól is sugárzik, az volt 56 szent mozgalmának a lehetetlent is lehetségesnek tartó eszmei alapja.

Köszönet ezért mindenkinek, a recskieknek, köztük elsősorban Böszörményi Gézának, de minden tanúságtévőnek, a könyv munkatársainak és a kiadónak egyaránt.

Eigel István rajza